

Płeć psychologiczna a style radzenia sobie ze stresem u kobiet – ofiar przemocy ze strony partnera

Jan F. Terelak*, Sylwia Kluczyńska
*Katedra Psychologii Pracy i Stresu
Instytut Psychologii UKSW*

PSYCHOLOGICAL SEX AND STRESS COPING STRATEGIES AMONG WOMEN
– VICTIMS OF THEIR PARTNER' VIOLATION

Abstract. This empiric article concerns relationship between psychological sex and stress coping strategies among women, who suffer from violence caused by their partners. Theoretical basis was the Sandry Bem Theory of Sex Schema and N. S. Endler, J. D. Parker Theory of Stress Coping Strategies. 228 women who had different types of psychological sex, and suffered from violence in their marriage were evaluated by A. Kuczyńska Inventory for Psychological Sex Estimation and N. S. Endler, J. D. Parker Stress Coping Strategies Questionnaire. It was found that, there is a difference in stress coping strategies among women, who suffer from violence caused by their partners and a control group. Violence victim are more emotions oriented. There is also a difference in psychological sex between both groups. Victims were more women type and differential comparing with control group.

Problematyka stereotypów płci, podejmowana przez psychologów od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku, jest zagadnieniem o dużej wadze społecznej, ważnym w praktyce psychologicznej. Stereotypy płci są strukturami poznawczymi, którymi człowiek posługuje się wobec innych ludzi. Pojawiły się nowe modele istotnie zmieniające dotychczasowe jednowymiarowe pojmowanie płciowości (Bem, 1981; Markus, 1977; Spence, 1984; Chodorow, 1978). Wśród

* Adres do korespondencji: Jan F. Terelak, Katedra Psychologii Pracy i Stresu, Instytut Psychologii UKSW, ul. Wóycickiego 1/3, 01-938 Warszawa; e-mail: terelak uksw@qdnet.pl

nich na czoło wysuwa się teoria schematów płciowych zaproponowana przez S. L. Bem.

PODSTAWOWE TWIERDZENIA TEORII SCHEMATÓW PŁCIOWYCH SANDRY L. BEM

Teoria schematów płciowych (Gender Schema Theory) S. Bem (1974; 1977; 1981; 1994) należy do najbardziej zweryfikowanych koncepcji płci psychologicznej. Odrzucając bipolarną koncepcję męskości i kobiecości autorka ta przyjęła, że kobiecość i męskość stanowią dwa oddzielne osobowościowe wymiary. Przeprowadzone przez nią badania przyczyniły się do przyjęcia oraz uzasadnienia podziału osób o różnym układzie cech psychicznych związanych z płcią na cztery typy:

- osoby określone seksualnie – proces pobierania i przetwarzania informacji oraz regulacja zachowania oparte są u nich na społecznych definicjach kobiecości i męskości (męscy mężczyźni, kobiece kobiety);

- osoby nieokreślone seksualnie bądź niezróżnicowane – w ograniczonym stopniu przyswoiły sobie cechy kobiece i męskie, niezależnie od płci biologicznej;

- osoby krzyżowo określone seksualnie – przyswoiły sobie cechy psychiczne charakterystyczne dla płci biologicznie przeciwnej (tzw. kobiece mężczyźni, męskie kobiety);

- osoby androgyniczne – mają wysoki poziom zarówno cech kobiecych, jak i męskich niezależnie od płci biologicznej (Bem, 1981; Kuczyńska, 1992).

Dorobek empiryczny dotyczący zagadnienia płci psychologicznej jest bogaty, ale nadal nie pozwala na formułowanie jednoznacznych uogólnień. Zebrane dane sugerują jednak, że dzięki innemu sposobowi organizacji pewnego zakresu informacji oraz szerszemu repertuarowi zachowań osoby androgyniczne mają większe możliwości dopasowania struktury działania do wymogów sytuacji.

Osoby androgyniczne (z greckiego *andro* – mężczyzna i *gyne* – kobieta) to jednostki nietypowe. Reprezentują męskie i kobiece cechy osobowości oraz wykazują dużą elastyczność form reagowania i bogatszy repertuar zachowań (Bem, 1981), a także zdolność angażowania się w zachowania, które wydają się najbardziej skuteczne w danym momencie (Bem, 1994). Ich sytuacyjna adaptacyjność polega na stosowaniu raz męskich, a raz kobiecych wzorów zachowania. Przejawiają dużą płynność zachowania i sensytywność wobec zewnętrznych wymagań. Są dominatywne, emocjonalne, bardziej odporne na stres. Mają pozytywny obraz siebie, wyższą samoocenę, charakteryzują się lepszym zdrowiem i silniejszą osobowością. W skali mierzącej pewność siebie, poczucie społecznej wyższości i intelektualizmu osiągają one najwyższe wyniki. Przystwojenie sobie nietradycyjnych ról wysoko koreluje u nich z charakterystycznymi praktykami wychowawczymi. Mężczyźni o cechach kobiecych przyznawali, że otrzymywali dużo ciepła ze strony matek; mężczyźni typowi czy scharakteryzowani jako niezróżnicowani stosunki z rodzicami oceniali jako zimne. W przypadku kobiet „męskich” i „andro” znaczące były kontakty intelektualne z obojgiem rodziców (m.in. ośmielenie do osiągnięć, permissyw-

ność w przypadku kobiet męskich). Mężczyźni „andro” relacjonowali pozytywną postawę uczuciową obojga rodziców (szczególnie ojców). Osoby niezróżnicowane przyznawały się do znacznych deficytów poznawczo-afektywnych w relacjach z rodzicami (Kelly, Worell, 1976 – za: Jasiocki, 1990). Typ roli związanej z płcią wiązały się zatem z modelowaniem zachowań w sytuacji rodzinnej i wzmacnianiem przez rodziców określonych zachowań dzieci.

Kobiety i mężczyźni o cechach psychologicznej androgynii oraz kobiety zmaskulinizowane wykazują wysoki poziom kompetencji w zadaniach zarówno typu instrumentalnego, jak i ekspresyjnego: mężczyźni „kobiecy” – przewagę orientacji ekspresyjnej, zaś typowo „męscy” radzą sobie najlepiej z zadaniami typu instrumentalnego. Kobiety określane mianem typowych wykazują największe zahamowania w relacjach społecznych wymagających kompetencji związanej z pełnieniem roli zarówno instrumentalnej, jak i ekspresyjnej.

Przedstawione w literaturze przedmiotu wyniki pozwalają przypuszczać, że osoby androgyniczne dysponują szerszym repertuarem zachowań oraz lepiej organizują informacje obejmujące wymiar płci. Z przeprowadzonych badań wynika, że osoby androgyniczne, w porównaniu z osobami prezentującymi pozostałe typy płci psychologicznej, mają większe możliwości konstruktywnego działania (Bem, 1984). Przeprowadzone badania sugerują, że psychologiczna androgynia ma więcej wspólnych cech z tożsamością męską niż kobiecą. Niektórzy autorzy (Heilbrun, Ling Hang, 1986 – za: Strykowska, 1991) są zdania, że androgynia jest zawsze bardziej korzystna dla kobiet niż dla mężczyzn.

RADZENIE SOBIE ZE STRESEM U OFIAR PRZEMOCY ZE STRONY PARTNERA W RODZINIE

Sposób radzenia sobie z problemami życiowymi ma decydujący wpływ na poziom doświadczanego stresu. Przyjmuje się, że aktywność podejmowana w sytuacji stresu, a nie jego obiektywne właściwości, decyduje o jego skutkach. Z badań można wnioskować, że sposób radzenia sobie ze stresem może pomniejszyć wpływ stresu oraz łagodzić jego negatywne następstwa (Lazarus, Folkman, 1984).

Współcześnie radzenie sobie ze stresem rozumiane jest jako funkcja regulacyjna polegająca na utrzymaniu adekwatnej równowagi między wymaganiami a możliwościami działania w sytuacji trudnej (Terelak, 2001). Krytyczne spojrzenie na koncepcję radzenia sobie ze stresem R. S. Lazarusa i S. Folkmana wykazało, że transakcyjne ujęcie uniemożliwia poprawną weryfikację empiryczną. By uniknąć trudności teoretycznych i metodologicznych, radzenie sobie ze stresem należy rozpatrywać jako styl, strategia i proces (Heszen-Niejodek, 1996).

Radzenie sobie jako proces obejmuje całość aktywności człowieka w danej sytuacji stresowej, ma charakter złożony i dynamiczny, może zajmować dłuższy okres czasu. W przebiegu czasowym wyodrębnia się mniejsze, jakościowo zróżnicowane aktywności, które określa się jako strategie lub sposoby radzenia sobie.

Styl wraz ze strategią jest komplementarny w stosunku do procesu radzenia sobie ze stresem rozumianego jako ciąg zmieniających się w czasie strategii związanych ze zmianami cech sytuacji i zmianami stanu psychofizycznego jednostki (Wrześniewski, 2000). Styl radzenia sobie to charakterystyczny dla jednostki repertuar strategii radzenia sobie z sytuacjami stresowymi. Styl rozumiany jest jako trwała osobowościowa dyspozycja jednostki do określonego zmagania się z sytuacjami stresowymi. Dyspozycja ta jest atrybutem podmiotu, nie zależy od rodzaju sytuacji stresowej. Indywidualny styl radzenia sobie wyraża się we względnej stałości przebiegu procesu radzenia sobie u tej samej osoby w różnych sytuacjach, decyduje o różnicach indywidualnych. Nie oznacza to jednak, że w jednakowym stopniu wpływa on na radzenie sobie z każdą sytuacją stresową. Ma on charakter złożony i wielowymiarowy (Endler, Parker, 1990; 1993; 1994). Kategoria stylu odnoszona jest do indywidualnego zróżnicowania dyspozycji determinujących zachowanie się w warunkach stresowych (Heszen-Niejodek, 1996).

N. S. Endler i J. D. A. Parker (1990) wyróżniają trzy style radzenia sobie ze stresem: styl skoncentrowany na zadaniu, styl skoncentrowany na emocjach, styl skoncentrowany na unikaniu. Autorzy częściowo nawiązują do teorii Lazarusa i przyjmują za kryterium podziału funkcję, jaką spełnia dana aktywność radzenia sobie ze stresem. Styl skoncentrowany na zadaniu (SSZ) polega na podejmowaniu aktywnych działań mających na celu rozwiązanie problemu poprzez poznawcze przekształcenie lub próby zmiany sytuacji. Styl skoncentrowany na emocjach (SSE) charakteryzuje się tendencją do koncentracji na sobie, na własnych przeżyciach emocjonalnych, skłonnością do myślenia życzeniowego, fantazjowania w celu zmniejszenia napięcia emocjonalnego. Styl skoncentrowany na unikaniu (SSU) polega na podejmowaniu działań mających na celu wystrzeganie się myślenia o sytuacji stresowej i samej sytuacji. Może on przyjmować dwie formy: angażowanie się w czynności zastępcze (ACZ) oraz poszukiwanie kontaktów towarzyskich (PKT). Styl skoncentrowany na emocjach i unikaniu ma charakter bierny w stosunku do sytuacji stresowej (Endler, Parker, 1990).

Przemoc w rodzinie jest poważnym problem społecznym i zdrowotnym. Ze względu na specyfikę tego zjawiska badanie ofiar jest trudne, choć – ze względu na skutki, jakie niesie – szczególnie ważne. Doświadczenie przemocy ze strony partnera ma związek z rozwojem problemów psychicznych u ofiary przemocy, takich jak zespół stresu pourazowego, depresja, uzależnienia, zaburzenia obsesyjno-kompulsyjne, zaburzenia jedzenia i skłonności samobójcze (Koss, 1993).

Bite kobiety charakteryzuje niska samoocena, bierne strategie radzenia sobie ze stresem, silna zależność, lęk i obniżony nastrój, izolacja społeczna, skłonność do obwiniania siebie, nadużywanie alkoholu i narkotyków, dolegliwości psychosomatyczne (Walker, 1979). Ofiary przemocy przeżywają silne poczucie winy związane z przypisywaniem sobie odpowiedzialności za akty przemocy. Mają przekonanie o tym, że to ich działanie spowodowało przemoc (Star, 1980). U maltretowanych osób rozwija się zespół wyuczonej bezradności.

Postrzegają siebie jako osoby, które nie mają żadnej kontroli nad własnym życiem i otoczeniem (Walker, 1993). Występują u nich deficyty w zakresie umiejętności rozwiązywania sytuacji problemowych (Launius, Lindquist, 1988). Z przemocą radzą sobie one w sposób bierny, wycofują się z podejmowania działań, mają skłonność do stosowania strategii unikania, takich jak nadużywanie alkoholu i wycofywanie się z relacji społecznych (Finn, 1985).

Niektórzy badacze (Fincham, Bradbury, 1988 – za: Browne, Herbert, 1999) podkreślają znaczenie atrybucji przyczynowych w przypadku wystąpienia przemocy. Atrybucje sprawcy przez ofiarę mają charakterystyczne cechy oraz ograniczony zasięg (...*poza tym jest w porządku*), są niestale (*on nie upija się często*) oraz zewnętrzne (*on staje się agresywny tylko wtedy, gdy pije*). Taki sposób wyjaśniania zachowań sprawcy przemocy zmniejsza skuteczność działania ofiary w celu zatrzymania przemocy (Frude, 1991). Jeśli kobieta uważa, że to sprawca jest odpowiedzialny za przemoc, wpływa to na stosowanie przez nią bardziej konstruktywnych sposobów radzenia sobie z zaistniałą sytuacją. Poszukują pomocy, gdy nie widzą możliwości kontrolowania przemocy, gdy są bite, a nawet gwałcone (Freize, Browne, 1989 – za: Herzberger, 2002). W takich sytuacjach ofiary oczekują pomocy ze strony policji lub instytucji działających na rzecz przeciwdziałania przemocy. Kobiety – ofiary przemocy ze strony partnera decydują się na szukanie pomocy również wtedy, gdy przemoc zagraża ich dzieciom (Walker, 1979). Im groźniejsza przemoc, tym częściej są one przekonane, iż odpowiedzialny za nią jest sprawca, i wtedy szybciej i łatwiej decydują się na szukanie pomocy (Herzberger, 2002).

Badania przeprowadzone przez E. Mandal (2000) wskazują na to, że płeć psychologiczna związana jest z procesem radzenia sobie przez kobiety z aktami przemocy ze strony mężów – alkoholików. Kobiety o wysokim natężeniu cech psychicznej męskości – męskie i androgyniczne – szybciej podejmowały decyzję o szukaniu pomocy dla siebie i lepiej radziły sobie z problemem alkoholowym i przemocą w rodzinie. Kobiety z deficytem cech męskich – kobiece i nieokreślone – stosunkowo późno decydowały się na szukanie pomocy i częściej ujawniały zachowania bierno-uległe, które uniemożliwiały im skuteczne radzenie sobie. W sytuacji wystąpienia przemocy ze strony męża uzależnionego od alkoholu kobiety o typie kobiecym reagowały pasywnie: „schodziły z oczu mężowi”, udawały, że nic się nie stało. Bardzo rzadko zgłaszały one akty przemocy policji lub poddawały się obdukcji lekarskiej. Charakteryzowały się uległością, biernością, lojalnością oraz braniem odpowiedzialności za agresywne zachowanie partnera. Zachowania kobiet o typie nieokreślonym były podobne do wzorca „kobiecego”. One również nie wzywały policji, nie poddawały się obdukcji lekarskiej, nie zgłaszały sprawy do prokuratury. Natomiast kobiety o typie męskim i androgynicznym dochodziły swoich praw – prosiły o interwencję policję i prokuratora, żądały obdukcji lekarskich, miały pretensje do sprawcy o akty agresji. Ponadto z badań Mandal (2000) wynika, że kobiety „męskie” odpowiadały zachowaniami agresywnymi na przemoc ze strony partnerów, nie pozwalały na bicie, aktywnie się broniły i atakowały swoich partnerów.

Badane żony alkoholików potwierdzały objawy nerwicowe, stany depresyjne, bóle żołądka lub serca. Z psychiczną kobiecością związane były zaburzenia typowe dla kobiet, np. stany depresyjne, z psychiczną męskością zaś – dolegliwości typowo męskie, np. bóle żołądka, choroba wrzodowa. Alkoholizm męża negatywnie wpływał na kontakty kobiet z innymi ludźmi. Kobiety o typie kobiecym i nieokreślone przejawiały silną tendencję do ograniczania kontaktów, a nawet izolowania się od ludzi. Kobiety „męskie” i „androgyniczne” przeciwnie – nie tylko przejawiały mniejszą skłonność izolowania się, ale starały się uczestniczyć w kontaktach towarzyskich. Z perspektywy alkoholizmu i przemocy w rodzinie bardziej adaptacyjna jest dla kobiet męska i androgyniczna płęć psychologiczna (Mandal, 2000).

Na podstawie przeprowadzonych badań (Terelak, 1997) można stwierdzić, że płęć psychologiczna rozpatrywana jako aspekt obrazu siebie ma ograniczony wpływ na style radzenia sobie ze stresem i jest to podyktowane posiadaniem cech męskich. Zaobserwowano, że kobiety mające więcej cech męskich w mniejszym stopniu są skłonne posługiwać się stylem skoncentrowanym na emocjach, i odwrotnie – kobiety mające mniej cech męskich bardziej są skoncentrowane na emocjach w konfrontacji stresowej. Stwierdzono również tendencję do częstszego korzystania ze stylu skoncentrowanego na zadaniu u kobiet mających więcej cech męskich (por. również: Brzezińska i in., 2002; Dakowicz, 2000).

CEL PRACY I HIPOTEZY BADAWCZE

Celem badań jest określenie związku między płcią psychologiczną a stylami radzenia sobie ze stresem u kobiet – ofiar przemocy ze strony partnera – oraz różnicy w stylach radzenia sobie ze stresem między ofiarami przemocy ze strony partnera a grupą kobiet, które nie doznawały przemocy.

W niniejszych badaniach za zmienną niezależną przyjęto płęć psychologiczną, rozumianą jako „spontaniczną gotowość do posługiwania się wymiarem płci w odniesieniu do siebie i świata” (Kuczyńska, 1992, s. 5), opartą na bazie identyfikacji z funkcjonującymi w społeczeństwie stereotypami kobiecości i męskości. Zmienną zależną stanowiły style radzenia sobie ze stresem, które zdefiniowano jako „trwałą osobowościową dyspozycję jednostki do określonego zmagania się ze sytuacjami stresowymi” (Endler, Parker, 1990).

Na podstawie analizy dotychczasowej wiedzy i badań nad płcią psychologiczną, stylami radzenia sobie ze stresem oraz przemocą w rodzinie sformułowano następujące hipotezy:

H.1. Istnieje różnica w rozkładzie typów płci między grupą kobiet – ofiar przemocy a grupą kobiet, które nie doświadczały przemocy.

H.2. Istnieją różnice w stylach radzenia sobie ze stresem między ofiarami przemocy a kobietami, które nie doświadczały przemocy.

Ofiary przemocy będą częściej prezentowały styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na emocjach – kosztem stylu zadaniowego – w porównaniu z kobietami, które nie doświadczały przemocy. Będą też raczej preferowały

styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na unikaniu, angażując się raczej w czynności zastępcze, kosztem kontaktów towarzyskich, w porównaniu z kobietami, które nie doświadczały przemocy.

H.3. Istnieją różnice w stylach radzenia sobie ze stresem u ofiar przemocy charakteryzujących się różnym typem płci psychologicznej.

Ofiary o typie kobiecym i niezróżnicowanym będą częściej stosowały styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na emocjach i unikaniu w porównaniu z ofiarami o typie męskim i androgynicznym, zaś ofiary o typie męskim i androgynicznym będą częściej prezentowały styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na zadaniu w porównaniu z ofiarami o typie kobiecym i niezróżnicowanym.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Ogółem w badaniu udział wzięło 228 kobiet, które pozostawały przynajmniej dwa lata w formalnym lub nieformalnym związku.

Grupa eksperymentalna liczyła 97 kobiet zdiagnozowanych w specjalistycznych ośrodkach zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie jako ofiary przemocy ze strony partnera. Średni wiek badanych ofiar wynosił 40 lat; partner stosował wobec nich przemoc przynajmniej przez okres jednego roku. Ponad połowa badanych ofiar doznawała przemoc ze strony partnera od 2 do 10 lat. Występowanie przemocy u 79,4% badanych kobiet wiązało z nadużywaniem alkoholu przez sprawcę. Przemocy, której nie można było wyjaśnić zażywaniem środków odurzających przez sprawcę czy też chorobą psychiczną (tzw. trzeźwej przemocy), doświadczyło 15,5% badanych.

Badane ofiary doznawały różnorodnych form przemocy. Dotkliwego pobicia doświadczyło 64,9% kobiet, szarpanych było 76,3%. Wobec 87,6% ofiar sprawcy stosowali groźby pozbawienia życia. Większość badanych była wielokrotnie poniżana, obrażana i wyzywana przez swoich partnerów. Aż 87,6% kobiet miało ograniczone kontakty z rodziną, przyjaciółmi, znajomymi. Do doznanego „gwałtu małżeńskiego” przyznało się 10,3% badanych.

Z powodu doznania poważnych obrażeń 61% badanych kobiet musiało skorzystać z pomocy medycznej; z powodu agresywnego zachowania ze strony partnera o swoje życie obawiało się 43% badanych kobiet. W dzieciństwie ze strony rodziców, głównie ojca, przemocy doświadczyło 52,6% badanych.

Grupę kontrolną stanowiło 131 losowo wybranych kobiet, które nie zetknęły się z przemocą ze strony partnera i nie korzystały z profesjonalnej pomocy z powodu „kłopotów małżeńskich”. Średni wiek badanych wynosił 39 lat.

W celu weryfikacji postawionych hipotez zastosowano następujące narzędzia badawcze: Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej IPP, Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych N. S. Endlera i J. D. A. Parkera (Coping Inventory for Stressful Situations) oraz Ankieta własna dotycząca przemocy w rodzinie.

Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej IPP

W pracy wykorzystano Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej opracowany przez A. Kuczyńską (1992). Składa się on z 35 pozycji, z których 15 odzwierciedla kulturowy stereotyp kobiecości (tworzą one skalę Kobiecości) i 15 – kulturowy stereotyp męskości (skala Męskości). Pozostałe pięć pozycji to pozycje buforowe. Składają się na nie cechy neutralne. Inwentarz ten pozwala ocenić, w jakim stopniu koncepcja własnej osoby badanej pozostaje pod wpływem kulturowych definicji kobiecości i męskości.

Rzetelność kwestionariusza IPP oceniono metodą estymacji wewnętrznej zgodności testu za pomocą wzoru Kudera-Richardsona, w adaptacji G. A. Fergusona, sprowadzonego do dwóch kategorii techniką Hoyta. Współczynniki rzetelności dla poszczególnych skal wynoszą: skala męskości – 0,783; skala kobiecości – 0,786; skala neutralna – 0,669; są one zadowalające.

W celu oceny trafności Inwentarza porównano wyniki otrzymane przez osoby transseksualne typu K/M (osoby o kobiecej płci biologicznej, a męskim poczuciu płci psychicznej) i studentów. Zgodnie z hipotezami wyniki osób transseksualnych były bardziej podobne do wyników mężczyzn niż kobiet.

Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych N. S. Endlera i J. D. A. Parkera (Coping Inventory for Stressful Situations)

Do badania stylów radzenia sobie ze stresem zastosowano Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych N. S. Endlera i J. D. A. Parkera, nazywany w skrócie CISS, w polskiej adaptacji (Szczepaniak, Strelau, Wrześniewski, 1996).

Kwestionariusz CISS zawiera 48 prostych stwierdzeń opisujących zachowania ludzi w sytuacjach stresowych. Składa się z trzech skal, które badają style radzenia sobie ze stresem: Styl skoncentrowany na zadaniu (Ssz), Styl skoncentrowany na emocjach (Sse), Styl skoncentrowany na unikaniu (Ssu). Trzecia skala, określająca Styl skoncentrowany na unikaniu, obejmuje dwie podskale: Angażowanie się w czynności zastępcze (Acz) i Poszukiwanie kontaktów towarzyskich (Pkt). Polska wersja CISS jest trafnym i rzetelnym kwestionariuszem do badania stylów radzenia sobie ze stresem.

Ankieta własna dotycząca przemocy w rodzinie

Ankieta przygotowana w celu uzyskania informacji na temat przemocy, jakiej doświadczyły badane kobiety, zawiera m.in. pytania o rodzaj, intensywność i czas doznawanej przemocy, o subiektywne poczucie zagrożenia życia ze strony sprawcy oraz o działania podejmowane w celu zatrzymania przemocy.

WYNIKI BADAŃ

Analiza danych dotycząca rozkładu płci psychologicznej pozwoliła stwierdzić, że wśród ogólnej liczby 228 badanych kobiet było: 57 osób o płci kobiecej, 66 osób o płci androgynicznej, 42 osoby o płci męskiej, 63 osoby o płci niezróżnicowanej. Potwierdza to koncepcję o niezależności wymiarów męskości i kobiecości. Rozkład poszczególnych typów płci psychologicznej w grupie eksperymentalnej i kontrolnej ukazuje tabela 1.

Tabela 1.

Płeć psychologiczna badanych kobiet

Typ płci psychologicznej	Grupa eksperymentalna (N = 97)		Grupa kontrolna (N = 131)		Ogółem (N = 228)	
	N	%	N	%	N	%
Kobiecej	31	32,0	26	19,8	57	25,0
Męski	12	12,4	30	22,9	42	18,4
Niezróżnicowany	32	33,0	31	23,7	63	27,7
Androgyniczny	22	22,6	44	33,6	66	28,9

Rozkład płci psychologicznej w badanej grupie kobiet – ofiar przemocy wskazuje na przewagę kobiet o typie niezróżnicowanym (33%) i kobiecym (32%). Najmniej liczna była grupa ofiar o typie męskim (12,4%).

Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała, że płeć psychologiczna istotnie różnicuje grupę eksperymentalną od grupy kontrolnej ($\chi^2 = 10,67$; $df = 3$; $p < 0,001$).

Analiza porównawcza stylów radzenia sobie ze stresem w grupie eksperymentalnej i kontrolnej

Istotność różnic między grupami w zakresie stylów radzenia sobie ze stresem (skale i podskale CISS) obliczono za pomocą testu jednorodności wariancji Levene'a oraz testu *t* Studenta dla prób niezależnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2.
Różnice między grupą eksperymentalną (E) a kontrolną (K) w zakresie stylów radzenia sobie ze stresem

		Grupa E (N = 97)		Grupa K (N = 131)		Test Levene'a		Test t Studenta		
		X	SD	X	SD	F	p	T	df	p.i.
Skale CISS	Ssz	55,05	9,61	58,83	9,18	0,001	0,97	-3,01	226	0,003*
	Sse	54,03	9,71	46,06	10,41	0,27	0,60	5,87	226	0,001*
	Ssu	44,40	8,87	45,19	9,58	0,56	0,45	-0,63	226	0,52
	Acz	19,96	6,07	19,52	6,00	0,05	0,82	0,54	226	0,58
	Pkt	15,85	4,47	17,19	3,85	1,97	0,16	-2,41	226	0,02*

* $p < 0,05$ (test dwustronny); CISS – Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych Endlera i Parkera; Ssz – Styl skoncentrowany na zadaniu; Sse – Styl skoncentrowany na emocjach; Ssu – Styl skoncentrowany na unikaniu; Acz – Angażowanie się w czynności zastępcze; Pkt – Poszukiwanie kontaktów towarzyskich.

Jak przedstawiono w tabeli, różnice między grupą eksperymentalną (ofiary przemocy) a kontrolną (kobiety, które nie doznawały przemocy) w skalach: Ssz, Sse i podskali Pkt były istotne statystycznie. Nie stwierdzono istotnych różnic w skali Ssu i podskali Acz. Kobiety z grupy eksperymentalnej uzyskiwały niższe wyniki w skali Ssz niż kobiety z grupy kontrolnej ($t = 3,01$; $p < 0,001$). Kobiety, które nie doświadczały przemocy, zdecydowanie częściej stosowały zadaniowy styl radzenia sobie ze stresem w porównaniu z kobietami – ofiarami przemocy. Grupa ofiar charakteryzowała się zdecydowanie wyższymi wynikami w skali Sse ($t = 5,81$; $p < 0,001$). Ofiary przemocy znacznie częściej wybierały styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na emocjach w porównaniu z kobietami, które nie doznawały przemocy. Obie badane grupy równie często stosowały Styl skoncentrowany na unikaniu. Pomędzy badanymi grupami ujawniły się istotne różnice w zakresie podskali Pkt, należącej do skali Ssu. Grupa eksperymentalna w mniejszym stopniu poszukiwała kontaktów towarzyskich niż grupa kontrolna ($t = 2,41$; $p < 0,05$).

Analiza porównawcza uzyskanych wyników w CISS w grupach eksperymentalnej i kontrolnej podzielonych ze względu na typ pćci psychologicznej

W celu określenia istotności różnic między poszczególnymi grupami posłużono się dwuczynnikową analizą wariancji F, którą stosowano odrębnie dla każdej skali kwestionariusza CISS. Wyniki ANOVA przedstawia tabela 3.

Tabela 3.
Płeć psychologiczna badanych kobiet a style radzenia sobie ze stresem;
zestawienie wyników dwuczynnikowej analizy wariancji

Źródło zmienności	Sumy kwadratów	Stopnie swobody	Średni kwadrat	Test F	p.i.
Styl skoncentrowany na zadaniu					
Czynnik A (grupa)	336,33	1	336,33	4,24	0,04*
Czynnik B (typ płci)	2250,34	3	750,11	9,46	0,001*
Interakcja AB	71,37	3	23,79	0,3	0,82
Styl skoncentrowany na emocjach					
Czynnik A (grupa)	2645,33	1	2645,33	26,96	0,001*
Czynnik B (typ)	1340,01	3	446,67	4,55	0,004*
Interakcja AB	373,93	3	124,64	1,27	0,28
Styl skoncentrowany na unikaniu					
Czynnik A (grupa)	0,351	1	0,35	0,004	0,94
Czynnik B (typ)	353,56	3	117,85	1,39	0,24
Interakcja AB	357,09	3	119,03	1,40	0,24
Angażowanie się w czynności zastępcze					
Czynnik A (grupa)	33,25	1	33,25	0,89	0,34
Czynnik B (typ)	48,57	3	16,19	0,43	0,72
Interakcja AB	62,79	3	20,93	0,56	0,63
Poszukiwanie kontaktów towarzyskich					
Czynnik A (grupa)	44,72	1	44,72	2,70	0,10
Czynnik B (typ)	132,52	3	44,17	2,67	0,04*
Interakcja AB	50,66	3	16,88	1,02	0,38

* $p < 0,05$ (test dwustronny)

Z powyższej tabeli wynika, że istnieje istotna zależność między Stylem skoncentrowanym na zadaniu a doznawaniem przemocy oraz między typem płci psychologicznej a Stylem skoncentrowanym na zadaniu. Podobna interakcja zachodzi między typem płci psychologicznej a Stylem skoncentrowanym na zadaniu w obu badanych grupach. Między płcią psychologiczną a Stylem skoncentrowanym na emocjach istnieje istotna zależność. Zaobserwowano też związek między doznawaniem przemocy a stosowaniem Stylu skoncentrowanego na emocjach. Nie stwierdzono związku między doznawaniem przemocy a płcią psychologiczną – jeśli chodzi o wspólny wpływ na stosowanie Stylu skoncentrowanego na emocjach – oraz między płcią psychologiczną a Stylem skoncentrowanym na unikaniu. Natomiast istotną zależność zauważono między typem płci psychologicznej a podskala Pkt.

W celu zbadania różnic między badanymi ofiarami o różnym typie płci psychologicznej w zakresie stosowania stylów radzenia sobie ze stresem dokonano porównania wielokrotnego. Zastosowano test *post hoc* – Test Najmniejszej Istotnej Różnicy (test NIR). Tabela 4 prezentuje wyniki uzyskane w grupie eksperymentalnej.

Tabela 4.

Różnice między typami w zakresie stylów radzenia sobie ze stresem w grupie eksperymentalnej

Test NIR						
TYP (I)	TYP (J)	Różnica średnich				
		(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)
		Ssz	Sse	Ssu	Acz	Pkt
M	N	5,2604	-2,9792	3,3854	1,9896	1,3646
M	K	3,836	-2,2876	3,9328	2,1237	1,4462
M	A	-2,6288	5,5833	2,8258	2,3333	0,2879
K	N	1,4244	-0,6915	-0,5474	-0,1341	-0,0817
K	A	-6,4648(*)	7,8710(*)	-1,107	0,2097	-1,1584
A	N	7,8892(*)	-8,5625(*)	0,5597	-0,3438	1,0767

* $p < 0,05$ (test dwustronny); M – typ męski ($N = 12$); K – typ kobiecy ($N = 31$); N – typ niezróżnicowany ($N = 32$); A – typ androgyniczny ($N = 22$)

W stosowaniu Stylu skoncentrowanego na zadaniu ofiary androgyniczne różnią się istotnie od ofiar „kobiecych” i „niezróżnicowanych”. Ofiary „androgyniczne” uzyskiwały zdecydowanie wyższe wyniki w skali Ssz w porównaniu z ofiarami „niezróżnicowanymi” ($t = 7,88$; $p < 0,01$) i „kobietami” ($t = 6,46$;

$p < 0,01$). W stosowaniu Stylu skoncentrowanego na emocjach ofiary „androgyniczne” różnią się istotnie od ofiar „kobiecych” i „niezróżnicowanych”. Ofiary o typie androgynicznym uzyskiwały zdecydowanie niższe wyniki w skali Sse w porównaniu z ofiarami o typie kobiecym ($t = 7,87$; $p < 0,01$) i niezróżnicowanym ($t = -8,56$; $p < 0,01$).

Tabela 5.
Różnice między poszczególnymi typami płci w zakresie stosowania stylów radzenia sobie ze stresem w grupie kontrolnej

Test NIR						
TYP (I)	TYP (J)	Różnica średnich				
		(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)	(I-J)
		Ssz	Sse	Ssu	Acz	Pkt
M	N	4,9634(*)	-4,2398	0,7312	-0,0849	0,529
M	K	0,8282	-4,9333	-0,4872	0,8282	-0,5231
M	A	-3,8833	-1,5242	-4,7652(*)	-0,9061	-2,4182(*)
K	N	4,1352	0,6935	1,2184	-0,9132	1,0521
K	A	-4,7115(*)	3,4091	-4,278	-1,7343	-1,8951(*)
A	N	8,8468(*)	-2,7155	5,4963(*)	0,8211	2,9472(*)

* $p < 0,05$ (test dwustronny); M – typ męski ($N = 30$); K – typ kobiecy ($N = 26$); N – typ niezróżnicowany ($N = 31$); A – typ androgyniczny ($N = 44$)

W zakresie stosowania stylu skoncentrowanego na zadaniu w grupie kontrolnej kobiety „androgyniczne” różniły się istotnie od kobiet „kobiecych” ($t = 4,71$; $p < 0,05$) i „niezróżnicowanych” ($t = 8,84$; $p < 0,001$) oraz kobiety „męskie” od kobiet „niezróżnicowanych” ($t = 4,96$; $p < 0,05$). Kobiety „androgyniczne” uzyskiwały zdecydowanie wyższe wyniki w skali Ssz w stosunku do kobiet „niezróżnicowanych” i „kobiecych”; kobiety „męskie” zaś miały wyższe wyniki w tej skali w porównaniu z kobietami „niezróżnicowanymi”. W zakresie stosowania Stylu skoncentrowanego na emocjach w grupie kontrolnej nie wystąpiły istotne różnice między kobietami o poszczególnych typach płci psychologicznej. Kobiety „androgyniczne” różnią się w stosowaniu Stylu skoncentrowanego na unikaniu od kobiet „niezróżnicowanych” i „męskich”; unikając konfrontacji z sytuacją stresową, częściej poszukiwały one kontaktów towarzyskich niż kobiety „męskie” i „niezróżnicowane”. Nie stwierdzono istotnych różnic między kobietami o różnych typach płci w zakresie unikania sytuacji stresowej przez angażowanie się w czynności zastępcze.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Przeprowadzona analiza statystyczna potwierdziła hipotezę mówiącą, że płęć psychologiczna istotnie różnicuje grupę kobiet – ofiar przemocy ze strony partnera od grupy kobiet, które nie doznawały takiej przemocy. Przewaga kobiet o typie kobiecym w grupie ofiar jest zgodna z teoriami, które sugerują, że akceptację przemocy przez ofiary należy wiązać z procesem socjalizacji, czyli uczenia się społecznej roli kobiety (por. Lipowska-Teutsch, 1995). Doznawanie przemocy ze strony partnera można rozpatrywać jako konsekwencję tradycyjnego modelu wychowania dziewcząt, który kładzie nacisk na nieagresywność, uległość, wycofanie się. Stereotypowa rola płciowa przypisuje kobiecie sytuację bezradności. Kobiety uczą się, że małżeństwo nie daje im równych praw (Walker, 1979; 1999) oraz że mężczyzna ma prawo do zachowań agresywnych. Warto zauważyć, że te stereotypowe cechy kobiece spostrzega się jako jeden z czynników sprzyjających stawianiu się ofiarą przemocy (Kostecka-Korbiel, 1998). Sytuacja kobiet, które przyswoiły schemat płci zgodny z własną płcią biologiczną oraz podejmują działania charakterystyczne dla własnej płci, jest złożona i zawiera pewne sprzeczności. Z jednej strony oczekuje się od kobiet uległości i bierności, a z drugiej – w sytuacji, gdy kobiety stają się ofiarami przemocy, dochodzi do uruchomienia mechanizmu nazwanego przypisywaniem odpowiedzialności za bycie ofiarą przemocy – wyjaśniania i usprawiedliwiania przemocy poprzez odwoływanie się do rzekomych predyspozycji osobowościowych ofiary (Doliński, 1992).

Hipoteza mówiąca, że ofiary przemocy będą mniej skłonne do stosowania stylu skoncentrowanego na zadaniu w porównaniu z kobietami, które nie doświadczyły przemocy, znalazła potwierdzenie w przeprowadzonej analizie statystycznej. Oznacza to, że ofiary przemocy rzadziej podejmują działania, które mają na celu rozwiązanie problemu przez poznawcze przekształcenie lub próbę zmiany sytuacji stresowej. Koresponduje to z badaniami, które wskazują, że dla ofiary przemocy ze strony partnera typowa jest depresja, bezradność, różnorodne deficyty w zakresie radzenia sobie z sytuacjami trudnymi i rozwiązywaniem problemów (por. Browne, Herbert, 1999; Walker, 1979; 1984; 1993; Herzberger, 2002).

Hipoteza mówiąca, że ofiary przemocy częściej stosują styl radzenia sobie ze stresem zorientowany na emocjach w porównaniu z kobietami, które nie doznawały przemocy, również znalazła potwierdzenie. Ofiary przemocy lepiej (różnica istotna statystycznie) radzą sobie ze stresem, koncentrując się na emocjach, niż kobiety z grupy kontrolnej. Można wnioskować, że mają one tendencje do koncentrowania się na sobie i własnych przeżyciach emocjonalnych oraz skłonność do myślenia życzeniowego i dystansowania się w sytuacji zagrożenia stresem. Otrzymane wyniki korespondują z wynikami badań nad związkami czynników osobowościowych ze stylami radzenia sobie ze stresem (por. Maruszewski, 1981; Terelak, 1997; Jachnis, 2000). Ofiary postrzegają siebie jako osoby, które nie mają kontroli nad własnym życiem i otoczeniem, w związku z tym wycofują się z podejmowania działań (Walker, 1993). Inten-

sywna, powtarzająca się, zagrażająca życiu przemoc sprawia, że są one w stanie jedynie analizować aktualną sytuację (Blackman, 1989); skupiają się na przetrwaniu, a nie na poszukiwaniu racjonalnych rozwiązań problemu (Herzberger, 2002).

Częściowo tylko potwierdziła się hipoteza mówiąca o tym, że kobiety doznające przemocy częściej stosują styl skoncentrowany na unikaniu w porównaniu z kobietami z grupy kontrolnej. Oczekiwano, że ofiary przemocy będą radzić sobie z sytuacją stresową poprzez podejmowanie działań, które miałyby na celu blokowanie myślenia o sytuacji stresowej i jej przeżywania. Zarówno ofiary przemocy, jak i kobiety, które nie miały tego typu doświadczeń, podobnie stosują styl skoncentrowany na unikaniu i podobnie angażują się w czynności zastępcze. Jest to o tyle ciekawe, że spodziewać by się można, że ofiary, które – jak wynika z badań – nie wierzą w to, że zaistniała sytuacja może ulec zmianie, będą próbowały pogodzić się z losem i zająć się innymi zajęciami w celu odwrócenia uwagi. Otrzymany wynik można wytłumaczyć tym, że osoba angażująca się w czynności zastępcze musi zachowywać się aktywnie, by uciec od problemu. Często ofiary nie są w stanie podjąć dodatkowej aktywności ze względu na swoją bezradność i obniżony nastrój (por. Browne, Herbert, 1999; Pospiszyl, 1998; 1999; Herzberger, 2002).

Tak jak oczekiwano, ofiary przemocy w mniejszym stopniu poszukiwały kontaktów towarzyskich niż kobiety z grupy kontrolnej. Uzyskane wyniki korespondują z przeprowadzonymi badaniami, z których wynika, że ofiary przemocy przejawiają skłonność do wycofywania się z relacji społecznych (por. Finn, 1985), mają poczucie alienacji i izolacji społecznej (Rosewater – za: Pospiszyl, 1998; Browne, Herbert, 1999), na ogół starają się w samotności uporać z problemem przemocy w rodzinie, tylko w przypadku częstego doświadczania i ciężkich form przemocy zwracają się o pomoc na zewnątrz – do krewnych, przyjaciół, odpowiednich instytucji (Gelles, Straus, 1988). Rezygnują z poszukiwania kontaktów towarzyskich, ponieważ partnerzy stosujący przemoc utrudniają im kontakt z ludźmi, od których mogłyby otrzymać wsparcie (Straus, 1993). Kobiety są zastraszone przez sprawców przemocy, że powiędzenie innym o doznawanej przemocy będzie mieć dla nich negatywne konsekwencje (Herzberger, 2002). Odczuwają też wstyd z powodu doświadczanej przemocy, którą próbują ukryć nawet przed bliską rodziną, często same rezygnują z potencjalnych możliwości uzyskania wsparcia (Lipowska-Teutsch, 1995).

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy różnice występujące między ofiarami przemocy a kobietami, które nie doznawały przemocy, w zakresie stosowanych stylów radzenia sobie ze stresem można wiązać z różnym rozkładem typów płci psychologicznej. Wyniki, jakie uzyskano, świadczą o tym, że ofiary przemocy zależnie od posiadanego typu płci psychologicznej w różnym stopniu stosują styl skoncentrowany na zadaniu oraz styl skoncentrowany na emocjach.

Potwierdziły się hipotezy mówiące, że ofiary o typie androgynicznym częściej stosują styl skoncentrowany na zadaniu oraz są mniej skłonne do emo-

cjonalnych reakcji w obliczu sytuacji stresowej w porównaniu z ofiarami o typie kobiecym i niezróżnicowanym. Podobne rezultaty w zakresie stosowania stylu skoncentrowanego na zadaniu uzyskano w grupie kontrolnej.

Wyniki naszych badań są empirycznym potwierdzeniem sformułowanych przez Bem (1974; 1981; 1994) przekonań o pozytywnym wpływie androgynii na funkcjonowanie człowieka, zwłaszcza związanym z sytuacjami radzenia sobie. Uzyskane dane są zgodne z ogólną charakterystyką osoby androgynicznej, która przejawia największą plastyczność zachowania, gdyż uporała się z ograniczeniami sztywnych przepisów ról płciowych (Bem, 1974; 1994; Spence, Helmreich, 1978). W związku z tym, że osoby androgyniczne są aschematyczne, zmienne zachowanie wyrażają przez transsytuacyjną zmienność cech, które nie są organizowane w stabilizujący je schemat, a o ich ujawnieniu decydują różne warunki sytuacyjne (Miluska, 1996). Zazwyczaj nie manifestują ekstremalnych cech kobiecych i męskich, co może je zabezpieczać przed prowokowaniem negatywnych ocen i zachowań zarówno ze strony sprawcy, jak i innych osób. Ponadto mogą one tworzyć i eksponować hybrydalne atrybuty, będące syntezą atrybutów typowych dla obu płci (Marsh i in., 1987 – za: Miluska, 1999).

Ustalenia empiryczne prezentowanych badań potwierdzają korzystny, regulacyjny wpływ androgynii w przypadku ofiar przemocy w radzeniu sobie ze stresem. Androgynia psychiczna jest bardziej adaptacyjna niż sztywne trzymanie się zachowań określonych przez stereotyp płci biologicznej w sytuacji przemocy w rodzinie.

Nie potwierdziła się hipoteza mówiąca, że ofiary przemocy o typie męskim częściej stosują styl skoncentrowany na zadaniu, zaś w mniejszym stopniu styl skoncentrowany na emocjach w porównaniu z ofiarami o typie kobiecym i niezróżnicowanym. Zgodnie z oczekiwaniami, kobiety o typie męskim z grupy kontrolnej częściej niż niezróżnicowane wybierały styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na zadaniu. Otrzymany rezultat w grupie ofiar przemocy nie koresponduje z założeniami tzw. męskiego modelu w teoriach tożsamości płciowej, zakładającego, że cechy tradycyjnie uważane za męskie (niezależność, pewność siebie, rywalizacja, agresywność) są najistotniejsze dla funkcjonowania człowieka, gdyż decydują o rozwoju „ja” i osiągnięciu sukcesu (Kelly, Worell, 1977 – za: Jasiecki, 1990). Można przypuszczać, że ofiary o typie męskim, ujawniając cechy czy aktywność tradycyjnie przypisaną mężczyznom, narażają się na zachowania agresywne ze strony partnera, a w „związku przemocowym” doświadczają szczególnego rodzaju dyskomfortu psychicznego. Przez sprawców są one zmuszane do zachowań niezgodnych z ich schematem płci w obrazie „ja” (tj. do uległości, bierności, posłuszeństwa). Może to sprawić, że „męskie” ofiary, mające niestereotypowe poglądy na małżeństwo, częściej i silniej od „typowych” kobiet odczuwają poczucie pokrzywdzenia i niesprawiedliwości w podziale obowiązków domowych. Przeżywają konflikt oczekiwań związanych z małżeństwem i pracą zawodową oraz spostrzegają tradycyjne wzorce kobiecości jako silnie stresujące (por. Novack, Novack, 1996). Częste przeżywanie się dyskomfortu i towarzyszący temu stres powoduje, że ofiary

o typie męskim ponoszą znaczne koszty psychiczne, niezależnie nawet od tego, że mogłyby one stosunkowo dobrze radzić sobie w sytuacjach trudnych.

W grupie ofiar nie zauważono istotnych różnic w stosowaniu stylu skoncentrowanego na unikaniu w zależności od posiadanego typu płci. Natomiast w grupie kontrolnej kobiety „androgyniczne” częściej stosowały styl skoncentrowany na unikaniu niż kobiety „męskie” i „niezróżnicowane”. Kobiety androgyniczne, unikając konfrontacji stresowej, częściej poszukiwały kontaktów towarzyskich w porównaniu z kobietami o pozostałych typach płci.

W grupie ofiar otrzymany wynik można uzasadnić czynnikami sytuacyjnymi, które mają tu większy wpływ niż czynniki osobowościowe na stosowanie przez nie stylu zorientowanego na unikanie, zwłaszcza poprzez poszukiwanie kontaktów towarzyskich. Wyniki w grupie kontrolnej korespondują z charakterystyką osób „androgynicznych”, które chętnie nawiązują kontakty interpersonalne i dobrze się czują w towarzystwie innych osób (por. Jasiocki, 1990; Miluska, 1999; Mandal, 2000).

Otrzymane wyniki pozwalają stwierdzić, że przyswojony schemat płciowy ma częściowy wpływ na stosowane style radzenia sobie ze stresem i spowodowany jest on stopniem nasilenia zarówno cech męskich, jak i kobiecych.

WNIOSKI

Na podstawie uzyskanych wyników można sformułować następujące wnioski:

1. Płeć psychologiczna istotnie różnicuje grupę kobiet – ofiar przemocy ze strony partnera od grupy kobiet, które nie doznawały takiej przemocy. W grupie ofiar przeważały kobiety o typie „kobiecy” i „niezróżnicowanym”. Najmniej liczną grupę stanowiły kobiety o typie „męskim”.

2. Występują różnice w stylach radzenia sobie ze stresem między ofiarami przemocy a kobietami, które nie doznawały przemocy. Ofiary przemocy ze strony partnera w większym stopniu koncentrują się na emocjach oraz są mniej skłonne do zadaniowego działania w obliczu sytuacji stresowej, w mniejszym stopniu poszukują kontaktów towarzyskich w konfrontacji z sytuacją stresową.

3. Istnieje związek między płcią psychologiczną ofiar przemocy ze strony partnera a stylem radzenia sobie ze stresem skoncentrowanym na zadaniu oraz na emocjach. Wpływ płci psychologicznej na style radzenia sobie ze stresem u ofiar przemocy podyktowany jest posiadaniem zarówno cech kobiecych, jak i męskich.

BIBLIOGRAFIA

- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162.
- Bem, S. L. (1977). On the utility of alternative procedures for assessing psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45, 196-205.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory. A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88, 4, 354-364.
- Bem, S. L. (1994). Androgynia psychiczna a tożsamość płciowa. [W:] P. G. Zimbardo, F. L. Ruch (red.), *Psychologia i życie* (s. 435-438). Warszawa: PWN.
- Blackman, J. (1989). *Intimate violence*. New York: Columbia University Press.
- Browne, K., Herbert, M. (1999). *Zapobieganie przemocy w rodzinie*. Warszawa: WSiP.
- Brzezińska, A., Dąbrowska, J., Pełkowska, M., Staszczuk, J. (2002) Płeć psychologiczna jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania u młodzieży w drugiej fazie adolescencji. *Czasopismo Psychologiczne*, 8, 75-85.
- Chodorow, N. J. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.
- Dakowicz, A. (2000). *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*. Białystok: Trans Humana.
- Doliński, D. (1992). *Przypisywanie moralnej odpowiedzialności*. Warszawa: PWN.
- Endler, N. S., Parker, J. D. A. (1990). *Coping Inventory for Stressful Situations (CISS): Manual*. Toronto: Multi-Health System, Inc.
- Endler, N. S., Parker, J. D. A. (1993). The multidimensional assessment of coping: Concepts, issues and measurement. [W:] G. L. Van Heck, P. Bonaiuto, I. Deary, W. Nowak (red.), *Personality psychology in Europe* (vol. 4, s. 309-319). Tilbur: Tilbur University Press.
- Endler, N. S., Parker, J. D. A. (1994). Assessment of multidimensional coping: Task, emotion and avoidance strategies. *Psychological Assessment*, 6, 50-60.
- Finn, J. (1985). The stresses and coping behaviours of battered women. *Social Casework*, 66, 341-349.
- Frude, N. (1991). *Understanding family problems: A psychological approaches*. Chichester: Wiley.
- Gelles, R. J., Straus M. A. (1988). *Intimate violence in families*. New York: Simon & Schuster.
- Góralski, A. (1987). *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii i pedagogice*. Warszawa: PWN.
- Herzberger, S. D. (2002). *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*. Warszawa: PARPA.
- Heszen-Niejodek, I. (1996). Stres i radzenie sobie: główne kontrowersje. [W:] I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne* (s. 12-43). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Jachnis, A. (2000). Cechy temperamentalne a style radzenia sobie ze stresem. *Studia Psychologica*, 1, 1, 53-68.

- Jasiecki, M. (1990). Role związane z płcią a wzorce otwartości interpersonalnej. *Przeгляд Psychologiczny*, 1, 33, 165-182.
- Koss, M. (1993). Rape: Scope, impact, interventions and public policy responses. *American Psychologist*, 48, 1062-1069.
- Kostecka-Korbiel, M. (1998). Stereotypy roli kobiety w percepcji studentów. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 141-147.
- Kuczyńska, A. (1992). Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzie pomiaru. *Przeгляд Psychologiczny*, 35, 2, 237-247.
- Launius, M. H., Lindquist, C. U. (1988). Learned helplessness, external locus of control, and positivity in battered women. *Journal of Interpersonal Violence*, 3, 307-318.
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Lipowska-Teutsch, A. (1995). *Rodzina a przemoc*. Warszawa: PARPA.
- Mandal, E. (2000). *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Markus, H. R. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 38-50.
- Maruszewski, T. (1981). *Mechanizmy zwalczania stresu egzaminacyjnego i ich indywidualne wyznaczniki*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Miluska, J. (1996). *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.
- Miluska, J. (1999). Role płciowe człowieka w cyklu życia. *Przeгляд koncepcji i badań. Psychologia Wychowawcza*, 5, 385-422.
- Novack, L. L., Novack, D. R. (1996). Being female in the eighties and nineties – Conflicts between new opportunities traditional expectations among white, middle-class, heteroseksual college women. *Sex Roles*, 35, 57-77.
- Pospiszyl, I. (1998). *Przemoc w rodzinie*. Warszawa: WSiP.
- Pospiszyl, I. (1999). *Razem przeciw przemocy*. Warszawa: Żak.
- Spence, J. T. (1984). Masculinity, femininity and gender-related traits: A conceptual analysis and critique of current research. [W:] B. A. Macher (red.), *Progress in experimental research* (s. 1-97). Academic Press: New York.
- Spence, J. T., Helmreich, R. L. (1978). *Masculinity, femininity: Their psychological dimensions, correlates and antecedents*. Austin: University of Texas Press.
- Star, B. (1980). Patterns of family violence. *Social Casework*, 61, 339-346.
- Straus, M. A. (1993). Identifying offenders in criminal justice research on domestic assault. *American Behavioral Scientist*, 36, 5, 587-600.
- Strykowska, M. (1991). Tożsamość płciowa kobiet a ich funkcjonowanie zawodowe. *Przeгляд Psychologiczny*, 34, 1, 123-134.
- Szczepaniak, P., Strelau J., Wrześniewski, K. (1996). Diagnostyka stylów radzenia sobie ze stresem za pomocą polskiej wersji kwestionariusza CISS Endlera i Parkera. *Przeгляд Psychologiczny*, 39, 187-210
- Terelak, J. F. (1997). *Studia z psychologii stresu*. Warszawa: Wydawnictwa ATK.

- Terelak, J. F. (2001). *Psychologia stresu*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza BRANTA.
- Walker, L. E. (1979). *The battered women*. New York: Harper & Row.
- Walker, L. E. (1984). *The battered woman syndrome*. New York: Springer.
- Walker, L. E. (1993). The battered woman syndrome is a psychological consequences of abuse. [W:] R. J. Gelles, D. R. Loseke (red.), *Current controversies on family violence* (s. 133-153). Newbury Park, CA: Sage.
- Walker, L. E. (1999). Psychology and domestic violence around the world. *American Psychologist*, 1, 21-29.
- Wrześniewski, K. (2000). Style a strategie radzenia sobie ze stresem. Problemy pomiaru. [W:] I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne* (s. 44-64). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.